

STRUKTUR, KONJUNKTUR OCH SPARKVOT¹⁾

Av JOHAN ÅKERMAN

DET nuvarande läget inom den nationalekonomiska vetenskapen karakteriseras bäst med satsen, att vi känna många riktiga svar men få riktiga frågor — med andra ord, att det saknas mera allmänt omfattade, generella frågeställningar, inneslutande forskningens centrala uppgifter. De klassiska, nyklassiska, matematiska och historiska skolorna göra, var för sig, icke anspråk på att behandla hela den ekonomiska problematiken, men ingendera av dessa riktningar kan bestämma, var gränsen går till de kompletterande frågeställningarna. För var och en av dem ter sig den egna teoretiska målsättningen alltmera ensidig, men huru målsättningarna skola sammanställas och syntetiseras förefaller att vara det mest centrala och hittills minst utredda problemet.

För att komma till större klarhet om den nuvarande metodkrisens innebörd är det inom ramen av en enda föreläsning lämpligt att taga fasta på en bestämd fråga och med denna som utgångspunkt granska vårt ekonomisk-kunskapsteoretiska spörsmål. Vi välja här föremålet för den diskussion, som nu i åtta år med stor intensitet förts mellan de s. k. köpkrafts- och sparandeskolorna i samband med avvägningen av konjunkturpolitikens skilda element. I den populärvetenskapliga och -politiska debatten har spörsmålet fått formen: »Skall man köpa mer eller spara mer under dåliga tider?» Det är uppenbart, att en så allmänt formulerad fråga icke kan få ett tillfredsställande svar, med mindre än att frågan differentieras i olika riktningar. Den atomism och strukturella homogenitet, som förutsatts även i den teoretiska analysen, har varit grunden till att denna diskussion i viss mån mynnat ut i en återvändsgränd.

Men innan denna differentiering av de strukturella och konjunkturrella premisserna genomföres, är det skäl att komma till klar-

¹⁾ Föredrag i Socialøkonomisk Samfund den 24 februari 1938.

STRUKTUR, KONJUNKTUR OCH SPARKVOT¹⁾

Av JOHAN ÅKERMAN

DET nuvarande läget inom den nationalekonomiska vetenskapen karakteriseras bäst med satsen, att vi känna många riktiga svar men få riktiga frågor — med andra ord, att det saknas mera allmänt omfattade, generella frågeställningar, inneslutande forskningens centrala uppgifter. De klassiska, nyklassiska, matematiska och historiska skolorna göra, var för sig, icke anspråk på att behandla hela den ekonomiska problematiken, men ingendera av dessa riktningar kan bestämma, var gränsen går till de kompletterande frågeställningarna. För var och en av dem ter sig den egna teoretiska målsättningen alltmera ensidig, men huru målsättningarna skola sammanställas och syntetiseras förefaller att vara det mest centrala och hittills minst utredda problemet.

För att komma till större klarhet om den nuvarande metodkrisens innebörd är det inom ramen av en enda föreläsning lämpligt att taga fasta på en bestämd fråga och med denna som utgångspunkt granska vårt ekonomisk-kunskapsteoretiska spörsmål. Vi väljer här föremålet för den diskussion, som nu i åtta år med stor intensitet förts mellan de s. k. köpkrafts- och sparandeskolorna i samband med avvägningen av konjunkturpolitikens skilda element. I den populärvetenskapliga och -politiska debatten har spörsmålet fått formen: »Skall man köpa mer eller spara mer under dåliga tider?» Det är uppenbart, att en så allmänt formulerad fråga icke kan få ett tillfredsställande svar, med mindre än att frågan differentieras i olika riktningar. Den atomism och strukturella homogenitet, som förutsatts även i den teoretiska analysen, har varit grunden till att denna diskussion i viss mån mynnat ut i en återvändsgränd.

Men innan denna differentiering av de strukturella och konjunkturrella premisserna genomföres, är det skäl att komma till klar-

¹⁾ Föredrag i Socialøkonomisk Samfund den 24 februari 1938.

het om sparande- och köpkraftsbegreppens innebörd. Ett sammanfattande uttryck erhåller man då ur begreppet sparkvot. I ett statistiskt system avser sparkvoten att definiera hur stor del av nationalinkomsten — som ju är ett statistiskt begrepp — kommer att användas för direkt konsumtion och hur stor del kommer att sparas. Vad som »kommer att« ske är emellertid icke bundet till en process i tiden utan är att betrakta som ett enkelt algebraiskt uttryck för den givna nationalinkomstsummans uppdelning i två delsummor, som rubriceras »konsumtion« resp. »sparande«. Närmare en realistisk analys kommer man, om man talar om en inkomstström, vilken delas så att en del föres direkt till konsumtionsnyttigheter, en annan till en tidskrävande framställning av realkapital. Men detta betraktelsesätt är blott en allra första approximation, som i denna form ännu är bunden av den statistiska teoriens premisser. Vi skola därför tillfoga tre moment, vilka bidraga till att lösgöra frågeställningen från statikens som oftast icke redovisade förutsättningar:

a) Initiativet till sparkvotsändring måste lokaliseras till en viss grupp, som är specificerad med avseende på dess ställning i den ekonomiska produktions- och konsumtionsmekanismen och med avseende på dess inkomstnivå och därmed levnadsstandard. Man finner då omedelbart, att sparkvotsändringarna utlösas av mycket skilda motiv, att de äro av mycket olikartad storleksordning och att de även taga olika former. För att här endast beröra de extrema socialgrupperna kan man konstatera, att ett stort skikt i inkomstpyramidens bas icke har någon möjlighet att över huvud taget variera sparkvoten efter behag: liksom den stora massan av befolkningen inom primitiva samhällen pressar detta skikt konstant mot existensminimum och dess fria inkomstdisposition är därför i det närmaste lika med noll. Går man så till den andra ytterligheten, till inkomstpyramidens topp, finner man utomordentligt stora variationsmöjligheter. Från konjunkturforskningens synpunkt är det därvid särskilt intressant att konstatera, huru de utpräglade lyxvarorna, silke och diamanter, inledde priset vid den första och andra fredskrisen, 1920 och 1929. Visserligen har priset i den japanska sidenindustrien under vintern 1919—20 även hänförts till den kinesiska bojkotten av japanska varor, medan diamanterindustriens första kännning av konjunkturomslaget även givits en förklaring, som anknyter till utbudssidan, men kvar står det faktum, att efterfrågan på dessa, för de högsta inkomstskikten avsedda, varor

tidigast visade tecken på högkonjunktursens avslutning. Den inkomstgrupp, som har den största friheten att disponera över sin köpkraft och samtidigt besitter den bästa ekonomiska informationen, har sålunda först ändrat sin sparkvot. Men härvid visar det sig, att det ej bara är frågan om en förskjutning mellan »konsumera» och »spara»: vad det gäller är de högsta inkomsttagarnas önskan att »vänta» i en form som medger den högsta graden av likviditet. Under en högkonjunktur har deras inkomster stegrats, men sparkvoten har också stegrats och relativt mer av den löpande köpkraften har bundits i specifikt sparande, t. ex. i industriaktier av ett visst slag. Vad man här kan konstatera är sålunda en sorts kvalitativ ändring i sparkvoten, då krisen nalkas; den köpkraft, som skulle kunna användas för extra konsumtion eller extra sparande, bindes i ingendera riktningen utan hållas som penningkapital. Men denna den egentliga penningkrisens »likviditetspreferens» (Keynes) är bara ett led i sparkvotens konjunkturella variation och förklarar ingalunda hela relationen mellan sparande och konsumtion.

b) Därefter måste sparandet sättas i relation till kapitalbildningsprocessen. Redan i Wicksells sammanställning av låneränta och realränta har man denna uppläggning klart angiven, men den har vidare utvecklats av Robertson genom införandet av en lång rad olika sparandeaktiviteter, knutna till olika grad av bundenhet till specifik realkapitalframställning. Differentiering mellan »passivt» och »aktivt» sparande är sålunda den första approximationen på vägen till en analys, som skiljer mellan en lång följd av skilda sparandeaktiviteter, där den mest »passiva» är den rena tesaureringen och den mest »aktiva» är sparandets oåterkalleliga bindande i realkapitalframställning med utomordentligt lång konstruktionstid.

c) Men därmed äro vi också framme vid det allra viktigaste elementet i sparande- och sparkvotsbegreppens anknytning till ett realistiskt tidsmoment. Och här återstår ännu mycket att göra för att utbilda en analys, som verkligen kan tjäna en tydning av de ekonomiska förändringarna. Hos Wicksell talas om »s p a r a n d e i n s t a t u n a s c e n d i», men detta är tydligen en formulering, som tar sikte på jämviktsanalysens differentiella tänkande: sparandeintensiteten mätes som ett tänkt utslag från en abstrakt t_0 -linje. På denna punkt har Wicksell faktiskt sökt en anknytning mellan den österrikiska kapitallärans imaginära tid och Lausanneskolans tidlösa allmänna jämvikt. — I Stockholmskolan

är det *antecipationerna*, som införa föränderlighetselementet, men väl att märka icke en förändring längs en verklig tidskala. När begreppet sparkvot någon gång användes, blir det — såsom i Ohlins version¹⁾ — anknutet till dessa tidlösa experiment med tänkta ändringars inverkan på en standardiserad företagares beslut. Man får då en relation: »Planerat sparande = väntad inkomst multiplicerad med planerad sparkvot«. I en sådan relation knytes sparviljan eller det egentliga kausala elementet uppenbarligen icke till en viss tidsutsträckning: det är frågan om en sparplan, men icke om att spara och hålla köpkraften bunden under en bestämt period. I själva verket är det dock så att sparandets *tidsbundenhet* är dess *viktigaste* dimension. Spararens i handling omsatta beslut att binda sin köpkraft på ett visst sätt och under en viss, bestämd period är det centrala i sparkvotens ändring. Ett utmärkt exempel på detta förhållande erbjuder bankernas kapitalräkningar med en uppsägningstid av 3 eller 6 månader och med räntegottgörelse i proportion till uppsägningstidens förlängning. De disproportioner inom mekanismen, som kunna uppstå genom förkortning av spararens »tidsinställning«, d. v. s. hans vilja att vänta, kunna ytterligare kompliceras därigenom att de skilda inkomstgruppernas tidsinställningar variera: sparandevolymen kommer sålunda genom tidsstrukturens ändring att kunna genomgå svårbedömliga och svårligen förutsebara växlingar. Och därtill kommer så de med högkonjunktursens avslutning karakteristiska spänningarna mellan sparandets volym och tidslokalisering å ena sidan och kapitalbildningens sparandebestånd och konstruktionstid å den andra. Först sedan man övergivit en analys i anknytning till relationerna i jämviktssfären med dess tidlösa tendenser eller antecipationer framträder sparandet och sparkvoten som centrala element i förklaringen.

Sammanfattningsvis skulle man på detta stadium av analysen kunna säga, att sparkvotens konjunkturvariation måste studeras ut ifrån skilda inkomstgruppers passiva och aktiva sparande med angiven tidsinställning.

Nästa stadium innebär, att man tar ställning till mera differentierande förutsättningar:

¹⁾ *B. Ohlin*: Penningpolitik, offentliga arbeten, subventioner och tullar som medel mot arbetslöshet. Stockholm 1934, sid. 20, not.

1) Det agerande subjektet måste närmare fastställas. Vi ha redan med införandet av skilda inkomstgrupper tagit ett steg i denna riktning, men nu gäller det, att dessa gruppers ekonomisk-teoretiska innebörd bestämmes. En andra approximation ger då grupperna arbetare och kapitalister, varigenom man på en gång får en sociologisk och nationalekonomisk uppdelning. Sparkvoten visar sig då vara en funktion av arbetslönens och kapitalräntans faktiska och väntade variationer; arbeternas och kapitalisternas villighet att på längre och bestämd sikt avstå en del av den löpande inkomsten i form av uppehållsmedel för kapitalbildningen (den traditionella terminologien står sig ännu på denna punkt) är ett uttryck för den socialekonomiskt bestämda sparviljan hos dessa grupper. Men redan det faktum, att man i det moderna samhället måste räkna med en mängd blandformer mellan arbetare och kapitalister, visar att en fortsatt gruppindelning är nödvändig. Med en sådan, som kan sägas innebära en tredje approximation och alltså ytterligare närmar sig verkligheten, har man definitivt uppgivit economic-man-premissen: det är icke på något sätt längre möjligt att ställa den överförenklade och i grunden meningslösa frågan, om »man« skall spara mer eller köpa mer under dåliga tider.

2) Ekonomisk-politisk målsättning. När i konjunkturdebatten sparande- och köpkraftselementen vägts mot varandra, har det skett med avsikten att finna den rätta politiken för att återställa goda tider. I denna första approximation har det sålunda endast gällt att återställa ett jämviktsläge; den statiska metodiken har använts för att nå fram till statikens samhällsmodell, vilken ansetts »tillfälligt« bragt ur sitt normala läge. I en andra approximation ser man frågan som ett konjunkturproblem, varvid cykeln är normalen: det gäller sålunda att ingripa på kapitalbildning och sysselsättning med konsumtions- eller sparstegrande medel så att depressionsfasen inom cykeln avlöses av uppsvingfasen. I en tredje tillnärmelse till realiteten måste man emellertid beakta, att konjunktur- och sekulärändringar äro interdependenta — att varje ingrepp i konjunkturutvecklingen får sina konsekvenser för utvecklingen på lång sikt. Frågan blir alltså huru korttids- och långtidsverkningarna böra avvägas, och detta förutsätter kännedom om hela det ekonomiska livets rytmik, men det förutsätter också att man kan ange normer, som skola giva ledning för den ekonomiska politikens avvägning. Är t. ex. en stegring av sysselsätt-

ningen med 30 % under det följande året och en minskning av sysselsättningen med 30 % under det tredje året att föredraga framför en stegring av sysselsättningen med 15 % under det följande året och obetydlig minskning under det tredje året? Sådana spörsmål kunna till sist icke undgås, om konjunkturpolitiken skall bliva en planmässigt orienterad politik i stället för hastigt förberedda och intermittent genomförda ingrepp i en supponerad ordre naturel. Först i ett sådant vidgat sammanhang får sparkvotens variation sin verkliga centrala innebörd.

3) **Kausalitetstyp.** Bakom frågan om det agerande subjektet och om den politiska målsättningen döljer sig dock en mera fundamental princip, nämligen spörsmålet om kausalitetens natur. Hur tänkes de skilda leden i »orsakskedjan« påverka varandra? Uppfattar man en ändring av sparkvoten som en spontant uppkommen reaktion hos alla de atomistiska, enligt den ekonomiska principen handlande, personerna i en naturlig ordning? Eller tänker man sig staten som initierande och ledande denna ändring? Orsakssammanhanget blir uppenbarligen av ett olikartad slag i dessa båda fall; särskilt betydelsefullt är tidsmomentets olikartade betydelse: I det förra fallet tänker man sig, att den hos alla konsumenter-sparare (economic men) uppkomna reaktionen så småningom generaliseras och normaliseras i en anpassningsprocess, som tänkes i längden leda till de konvergenta krafternas samverkan, vilken återställer det rubbade jämviktsläget. I det senare fallet uppfattas däremot statens ingripande såsom något momentant — en viljeakt, som samtidigt verkar på alla enheter i den ekonomiska mekanismen, även om dessa på grund av olikartad rörlighet reagera olika snabbt för den centralt utlösta påverkan. Vi se här, huru svårt det också är att skilja mellan faktiska orsakssammanhang och tänkta orsakssammanhang: det faktiska samhället och teoriens samhällsmodell täcka varandra i större eller mindre grad, men hur och när divergens uppkommer mellan dessa båda är sällan tillräckligt klarlagt. Ett studium av sparkvotens variation måste sålunda grunda sig på vissa premisser om vad man menar med »orsak« i skilda fall. Är det ett tankeexperimentellt ingrepp, är det en economic-man-reaktion bland alla konsumenter-sparare eller är det ett statsingrepp?

4) **Samhällstyp.** Med den uppläggnings av problemet, som vi här antytt, är det uppenbart, att det till sist framför allt gäller att differentiera mellan skilda samhällstyper. Man kan då först skilja mellan det stationära samhället i vilka samtliga progressivi-

tetsfaktorer — befolkningsökning, kapitalökning, teknisk evolution och smakförändring — saknas och det progressiva samhället, karakteriserat av olika kombinationer av utvecklingsmomenten. I en realistisk analys blir det emellertid endast frågan om det progressiva samhället, ty från och med den första industriella revolutionen måste man ständigt räkna med teknisk evolution, kapitalbildningens tillväxt och — väsentligen som funktion av dessa faktorer — även smakförändring. Att befolkningsökningen får mindre och mindre vikt hindrar icke att den fortfarande spelar roll i form av ålderfördelningens variationer; för övrigt befinna vi ju oss icke ännu inom industriländerna, varken totalt eller partiellt, vid befolkningsökningens upphörande. — Det är sålunda det progressiva samhället med dess fortskridande nyinvestering, som är analysens föremål. Men vi måste då tydligt skilja mellan två typer av progressiva samhällen, nämligen det absoluta fri-konkurrens-samhället och det absoluta plansamhället. För att markera dessa typers abstrakta karaktär har jag kallat dem X-samhälle, resp. Y-samhälle¹⁾. Det verkliga samhället är emellertid alltid ett »XY-samhälle« — man erhåller i varje fall skilda kombinationer av fri-konkurrens- och planelement. Av särskild vikt är det härvid att betänka, att man hittills haft en konjunkturrell oscillation mellan X- och Y-typ: varje konjunkturuppsving innebar, att det allmännas initiativ på det ekonomiska området inskränktes, relativt sett; varje depression medförde, att den offentliga ekonomiska politiken fick större spelrum. När man nu diskuterar sparkvotens konjunkturvariation kommer man därför i själva verket att i stor utsträckning, medvetet eller omedvetet, även diskutera relationen mellan enskilt sparande och offentligt sparande, mellan enskild investering och offentlig investering.

Sedan dessa fyra premisser genomgått, torde det framgå tydligt nog, att de icke äro inbördes oberoende, varför de icke som den statiska teoriens arbetshypoteser kunna tillfogas och avlägnas ad libitum. Samhällstyp, kausalitetstyp och teorityp äro korrelerade, varav som ett korrolarium följer, att konjunkturanalys samtidigt måste vara strukturanalys. Men därvid är det ej nog att angiva den struktur, den samhällstyp, som konjunkturanalysen behandlar — man måste även observera, att en viss konjunkturutveckling kan vara betingad av en viss strukturförändring,

¹⁾ Se förf:s »Ekonomisk kausalitet«, Lund 1936.

men att den samtidigt kan föra till en annan strukturtyp. Analysen av sparkvotens variation ter sig med dessa premisser ytterligt svår. Och ändå torde det kunna sägas, att man först sedan dessa föruttsättningar angivits, kommer in på en väg, som kan fullföljas obegränsat framåt och ej som den med överförenklande, psykologiskt-atomistiska och strukturellt-klassiska premisser arbetande analysen för till truismer eller till obestämda lösningar.

Låt oss nu se huru sparkvoten kan tänkas ändra sig och hur den bör ändras, om arbetslöshetens minimering på kort eller på lång sikt är politikens mål, och vi i tur och ordning studera ett stationärt X-samhälle, ett progressivt X-samhälle, ett stationärt Y-samhälle och ett progressivt Y-samhälle.

I. Stationärt X-samhälle.

Kan det i princip uppstå sparkvotsändringar i ett sådant samhälle? Om man endast räknar med yttre kommunikationsstörningar och betraktar jämvikten som uttryckt med Walras' simultanekekvationssystem med en multiplikativ monetär faktor, så finnes det tydligen ingen plats för verkliga, längs tidsskalan förlöpande ändringar i sparkvoten. Det är därför helt konsekvent, att de som utgingo från statikens jämviksteori, förklarade 1929 års kris som ett rent »störningsfenomen«. Det kunde då ej ha något att göra med störningar mellan nutid och framtid — d. v. s. med kapitalbildning och sparande, som äro tidskrävande processer — utan det måste förorsakas av störningar i förbindelsen mellan land och land eller mellan varu- och penningsidan i kvantitetsteoriens faktorer. Det var därför helt i sin ordning, då man med sådana teoretiska premisser rekommenderade frihandel och »ökning av penningmängden« som krisbot. Om man från den teoretiska uppställningen från början utesluter progressivitetselementen och framför allt då sparandet och kapitalbildningen, så kan man ej komma fram till annat resultat.

Emellertid kan det dock även i ett stationärt samhälle framställas en teori om sparkvotens förskjutning och detta i samband med penningvärdets ändring. Förutsatt en »störning« som framkallar ett allmänt prisfall, får man som följd härav en automatisk stegring av köpkraften för bankräkningarnas sparkapital. Denna tillväxt hos realsparandets summa skulle då kunna tänkas förstärka banklikviditeten, sänka räntan och stimulera investeringen, men väl att märka endast reinvestering — ty nyinvestering saknas i det stationära samhällets jämviktsmodell.

Mer är ej att säga om sparkvotens konjunkturvariation i det stationära X-samhället, men faktum är, att stora delar av de senare årens diskussion utgått från denna samhällstyp för att behandla nutida förhållanden med helt annan strukturell ram.

II. Progressivt X-samhälle.

Såväl om man skiljer på sparande och investering, som om man indentifierar dessa aktiviteter med varandra, uppstår det i det progressiva samhället efter en tid tecken på felinvestering, eller med en bättre term, felanläggning. Vad är då felanläggning? Med felanläggning menas det realkapital som vid den tidpunkt, då det står färdigt att tagas i bruk, icke förmår uppdriva nödvändigt driftskapital till ett pris motsvarande den väntade avkastningen. Begreppet felanläggning är sålunda nödvändigtvis knutet till en tidsskala och till utbudet av sparande. Man skulle kanske kunna säga att penningväsendets oförmåga att i skilda konjunkturlägen verka neutralt (Hayek), d. v. s. utan egna inflytelser i monetära termer översätta produktions- och konsumtionsmekanismens krafter, skärper denna felanläggning, som därigenom blir felinvestering. Felinvestering är sålunda felanläggning plus de disproportionaliteter, som under den beaktade perioden tillföras av penningssystemet.

Idén, men icke termen, om felanläggning är gammal inom konjunkturteorien och den visar sig fortfarande vara ett utmärkt kriterium på en konjunkturteoris kontakt med den nutida verkligheten. Det är utmärkande för de klassiska, rent monetära konjunkturteorierna i jämviktsekonomiens termer — varav den senaste levererats av Haberler — att de icke ha någon möjlighet att förklara eller ens beröra felinvesteringen. Endast en teori, som behandlar och i sin konstruktion inarbetar felinvesteringen är en teori för ett modernt, progressivt samhälle.

Sättes nu begreppet sparkvot i relation till begreppet felinvestering erhålles elementen till en konjunkturteori, byggande på de skilda gruppernas inställning till nutids- och framtidsbehov samt dessa reaktioners konsekvenser för kapitalbildningens sammanträffande med sparandet vid en framtida tidpunkt, d. v. s. vid den genomsnittliga konstruktionsperiodens slut. När det nu på denna punkt nödvändigtvis uppstår disproportionaliteter, tvingas samhället att hastigast möjligt åstadkomma en utjämningsprocess, som skall leda fram till en ny kumulativ sparvotsstegring. Denna utjämningsprocess är krisens och den första depressionens inne-

börd. Under denna tid sker en avmonopolisering på varumarknaden och senare på arbetsmarknaden — ja, man skulle även kunna tala om en avmonopolisering på penningmarknaden, i det att bankerna så småningom tvingas att uppgiva sin protektionistiska kreditpolitik, som främst söker skydda de stora kredittagarna från den senaste högkonjunkturen, och man erhåller till sist även här en likvidering. Under hela denna anpassnings- och likvideringsperiod sjunker den aktiva sparkvoten även om den passiva sparkvoten mot periodens slut är stadd i stigande, vilket bäst åskådliggöres av tillväxten på bankernas inlåningsräkningar.

Denna process har under de senaste två årtiondena fått nya aspekter i flera avseenden, av vilka vi här bara skola nämna de två viktigaste. Genom världskrigets inriktning på maximumproduktion och flytande tillverkning i förening med den därpå följande arbetstidsförkortningen kom rationaliseringen att påverka konjunkturförloppet. Att den första fredskrisen i Amerika 1920—21 icke förde till en »sekundär kris» — en *circulus vitiosus* — berodde troligen främst på det faktum, att den nu för första gången på fredsförhållanden tillämpade rationaliseringen åstadkom en sådan stegring av avkastningen, att den positiva differensen mellan realränta och låneränta snabbt förde till en kumulativ rörelse uppåt för såväl kapitalbildning som prisutveckling¹⁾. Det krävdes under sådana omständigheter icke en så stor höjning i den aktiva sparkvoten, ty rationaliseringsvinsterna lade snabbt ett underlag för en fortsatt stegring av investeringen.

Av allt större vikt har även blivit det av Birck på sin tid påpekade interna sparandet, d. v. s. sparandet inom företagen och anlitaudet av dessa outdelade vinster för ersättningsbyggnader, maskinutrustningens modernisering och annan investering. Detta interna sparande är särskilt betydelsefullt inom de stora företagen vid depressionens bottenpunkt, ty det är framför allt på detta sätt, som reinvesteringen kommer igång, vilket av många konjunkturteoretiker med rätta tillmättes vikten av primär uppsvingsfaktor. Stegringen i den samhällseliga, aktiva sparkvoten har

¹⁾ Se ett diagram i förf:s *Det ekonomiska läget 1928—1932*, Stockholm 1932, sid. 596, varav tydligt framgår, huru den industriella produktionen under åren 1922 och 1923 stegras i mycket hög grad, utan att sysselsättningen ökas tillnärmelsevis i samma utsträckning. Varken förr eller senare har rationaliseringsprocessens effekt blivit så tydligt manifesterad.

alltså i ett progressivt X-samhälle sin utgångspunkt i det interna sparandets förvandling till reinvestering.

Betraktar man nu de senaste årens diskussion om sparandets roll under dåliga tider, skall man finna en intressant förskjutning, innebärande att den jämviktsekonomiska köpkraftsteorien, som utgår från konsumentefterfrågan som drivande faktor i en uppsvingrörelse, i viss mån håller på att övergivas. Tre drag i det senaste årets svenska diskussion torde exemplifiera denna tendens: Om man fordom (som jag gjorde omkring 1931) hävdade önskvärdheten av en förkortning av avtalsperioderna möttes man av bestämda gensagor från såväl arbetsgivar- som arbetarrepresentanter: arbetsfreden, på kort sikt, ansågs så värdefull, att inga argument kunde tänkas rubba förtroendet för långa, exempelvis 2-åriga avtalsperioder. Då problemet nu återupptagits, har allt flera röster höjts till förmån för en avtalspolitik, som ger en mera plastisk anpassning till konjunkturörelserna. — Omkring årsskiftet 1937/38 har i Sverige en rad nya kollektivavtal ingåtts innebärande lönehöjningar på omkring 7—10 % och detta fastän konjunkturen sedan tre kvartal varit tydligt fallande. Principiellt måste motivet för en sådan lönepolitik grundas på önskvärdheten av en sekulärt genomförd ändring av inkomstfördelningen, varvid konjunkturarbetslöshetens stegring på grund av denna lönepolitik, motarbetas genom planekonomiska ingrepp under depressionen. Denna så betydelsefulla verkan av den nu förda lönepolitiken har dock mig veterligt icke diskuterats, men man har på vissa håll framkommit med förslag om ökad sparverksamhet bland arbetarna på grund av dessa senaste lönestegringar: den höjda löneinkomsten skulle alltså i viss utsträckning sparas tills depressionen sätter in på allvar. Tar man dessa krav som uttryck för principen att man — som det s. k. sunda förnuftet dikterar — bör spara under goda tider för att ha en reserv under de dåliga, så tar man fel. Ty vad denna stegring av arbetarnas sparande angår, innebär den endast, att arbetarna — liksom kapitalisterna i Keynes' teori — giva uttryck för sin »liquidity preference«; de höja med andra ord sin passiva sparkvot. Men därmed har man tydligen icke alls avsett en stegring av den aktiva sparkvoten, innebärande ökad investering, ty i så fall vore konsumtionsreserven bunden i realkapital, då depressionen gör sig gällande med full styrka. — Slutligen har det i den politiska diskussionen framhållits, med bifall från praktiskt taget alla partier, att man nu, sedan fallande konjunkturer inträtt, bör begränsa de icke-produktiva sociala statsutgifterna, vilka innebära statens finansie-

rande av konsumtionen. Visserligen är det mycket sannolikt, att andra synpunkter komma att göra sig gällande, om arbetslösheten skule stiga i högre grad och staten på nytt måste beakta sin primära socialpolitiska uppgift — att hålla alla samhällsmedlemmar ovan existensminimum — men det är dock märkligt, att ovannämnda åsikt nu kan framställas med allmänt gillande. Den tar ju bestämt avstånd från den teori, som lades till grund för den köpkraftsskapande, expansionistiska politiken af 1932—34.

Av allra största intresse är dock det nya ställningstagande till frågan, som framställts av den kände dansk-amerikanske nationalekonomen Alvin Hansen. Genom sin utmärkta »Business cycle theory« (1927) och än mer genom sina senare skrifter har Hansen blivit en av den s. k. accelerationsprincipens främsta försvarare: enligt denna ståndpunkt är kapitalbildningens konjunkturella stegring en funktion av konsumtionens tillväxt, varför lönesänkning och ökat sparande under depressionen endast kan bidra till de deflationistiska krafternas förstärkning. Nyligen har Hansen emellertid yttrat¹⁾, att höga lönesatser icke kunna garantera hög löneinkomst och full sysselsättning och att man i Amerikas senaste ekonomiska politik alltför mycket underskattat räntabilitetssynpunkten inom investeringsverksamheten. På grund av detta förhållande har de senaste årens direkta privata investering varit inskränkt och den fria penningmarknaden har spelat en oväsentlig roll för kapitalbildningens tillväxt, vilken bestämts av offentliga företag och rustningar.

Till denna synpunkt bör man på det internationella planet också tillfoga observationen, att en diskontostegring numera i ren motsats till den klassiska teorien icke verkar som ett medel att draga utländskt sparkapital in i landet utan i stället verkar som en varningssignal, ofta åtföljd av kapitalflykt. Den tillväxt i sparandet under depressionen, som före kriget i form av stigande varulager, ökning av bankernas på lång sikt bundna kapitalräkningar och temporär sänkning av reallönen lade grunden för nytt konjunkturuppsving, har icke någon tydlig motsvarighet under tiden efter 1931²⁾. De politiska riskerna och penningvärde-

¹⁾ *A. H. Hansen*: The consequences of reducing expenditures. An adress before the Academy of political science at its annual meeting on November 10, 1937. New York 1938. Se särskilt sid. 68 och 71.

²⁾ *C. Bresciani-Turroni*: The economics of inflation, London 1937, (ursp. ital. uppl. 1931) ger en utormordentligt klar och instruktiv skildring av sparandets förändring i Tyskland under 1920-talet. Vad som säges om Tyskland under denna tid gäller i viss mån för övriga industriländer under 1930-talet.

riskerna te sig så stora, at blickfältet förkortats i högsta grad: lagring av mellanprodukter i produktionsprocessen — som är särskilt viktigt vid konjunkturuppsvingets början — ter sig med tanke på eventuella omläggningar i produktionen alltför osäkert; penningparandet tar korttidsplaceringens form (»hot money«, som vagabonderar mellan penningcentra, icke så mycket sökande hög avkastning som säker och framför allt likvid placering); reallönen höjes under depressionen då arbetarsammanslutningarna icke som fordom äro svaga utan tvärt om genom statens skilda socialpolitiska och produktionsreglerande ingrepp få offentligt stöd i sitt krav på fortskridande inkomstnivellering.

Det är uppenbart, att räntan som en regulator på efterfrågan och utbud på sparkapital icke under sådana omständigheter kan intaga den plats i den automatiska konjunkturutjämnningen, som tillkom den före 1914. Det progressiva X-samhället, som uttrycker alla ändringar i monetära termer, och som väsentligen styres av kreditoperationer på en penningmarknad, där betalningsmedel för konsumtionsvaror och sparkapital för långtidsinvestering omväxlas och åsätts ett pris med ledning av räntabilitets- och likviditetssynpunkterna inom det privata näringslivet, har förändrats till ett semi-plansamhälle, i vilket staten genom skattepolitik, finanspolitik och socialpolitik genomför sina primärt icke monetärt uttryckta operationer. Den fysiologiskt betingade »rationen« i en levnadskostnadsräkning och normerna för offentligt bostadsbyggande och offentligt genomförd utbyggnad av kommunikationer och andra allmännyttiga byggnadsföretag har blivit utslagsgivande för sparkvotens läge — icke prismekanismens utslag för det rätta jämviktspriset på väntande. Penningmarknaden har därför alltmer förvandlats till en konstant i ekvationen: spararna erhålla en låg, »skälig« avkastning och variablerna bli prisen på arbetskraft och realkapital. Vid en differentiell analys av sparkvotens konjunkturvariation skulle man sålunda i Wicksells uppläggning av problemet kunna eliminera låneräntan som en konstant och uteslutande studera realräntans och varuprisens interdependens. I ren motsats till Keynes, som gör låneräntan till den enda oberoende variabeln, bör man sålunda i den nuvarande ekonomiska strukturen betrakta låneräntan som en relativt oväsentlig faktor vid bedömningen av de ekonomiska förändringarna längs tidsskalan.

Den konstanta prisnivån under högkonjunkturen 1936—37 är sålunda en indikator på den privata — av konsumenten-spararens

fria val betingade — kapitalbildningens bristande betydelse för det ekonomiska framåtskridandet under de senaste åren, liksom den konstanta prisnivån under boomen 1928—29 var en indikator på penningpolitikens bristande betydelse för progressionen under rationaliseringskonjunkturen. Bakom dessa fakta ligger det grundläggande förhållandet, att vi år 1931 upplevde en strukturförvandling, som nödvändiggör en förändring av teorien om sparkvotens konjunkturvariation och dess samhällliga innebörd.

III. Stationärt Y-samhälle.

När pundgruppen på hösten 1931 övergick till en väsentligen penningpolitiskt betingad expansionspolitik, innebar detta att den teoretiska motiveringen sökte sig en ny samhällsmodell, en ny abstraktionstyp. Under de två föregående depressionsåren hade man sökt komma tillrätta med problemet med utgångspunkt i den nyklassiska teoriens stationära X-samhälle; nu övergick man till ett stationärt Y-samhälle. Det var väsentligen två tankelinjer, som härvid följdes, en avseende de externa relationerna, en inställd på den interna processen.

Beträffande expansionens externa moment ansåg man, att en depreciering av det egna landets valuta omedelbart genom sänkning av exportprisen och höjning av importprisen skulle framkalla en kostnads- och prisrelation, som måste medföra en stegring av produktion och sysselsättning. Tankegången är sålunda fortfarande knuten till en logistisk avräkning; skillnaden gentemot tiden före hösten 1931 är den, att man nu ej mer räknar med autonoma, interna ändringar i kvantitetsteoriens monetära faktorer utan i stället tar ett statligt ingrepp, valutadeprecieringen och kompletterande handels- och finanspolitiska åtgärder, till utgångspunkt. Den »expansionistiska« teorien är sålunda knappast i sin externa variant en teori om kumulativa processer i ett progressivt samhälle. Så är ej heller fallet med den interna varianten:

Den statliga företagarverksamheten, som betingar och betingas av en expansionistisk penningpolitik med underbalanserad budget och köpkraftsstegrande låneoperationer, avser nämligen att på nytt nå upp till ett utnyttjande av den befintliga, icke använda kapaciteten inom näringslivet. Vid analysen av betingelserna för en stegring av kapacitetsutnyttjandet resonerar man som om kapaciteten vore given och det gällde att fylla utrymmet. Men i själva verket är det ju så, att endast en stegring av kapitalbild-

ningen — alltså en ökning av kapaciteten — kan möjliggöra ett större utnyttjande av den givna kapaciteten. Detta förhållande ter sig som en paradox i den praktiska ekonomiska politiken, och planåtgärderna efter 1931 ha därför som regel utgått från en abstraktionsmodell motsvarande det stationära plansamhället.

Vill man finna exempel på ingrepp av detta slag, som haft expansionistisk målsättning men faktiskt haft en stationär teoretisk samhällstyp till utgångspunkt, så ger den amerikanska »recovery«-politiken mer än nog som illustrationsmaterial¹⁾. Vad man under åren 1933—37 framför allt eftersträfvade, var en köpkraftsökning möjliggörande stigande efterfrågan och därmed ökad produktion. Denna köpkraftsstegring skulle nås på tre vägar, nämligen genom 1) offentliga arbeten, 2) lönestegringar och 3) åtgärder som höja farmarnas inkomst. Hela resonemanget är grundat på en jämviktsekonomisk uppläggning: en stegring av faktorn M i Fishers »equation of exchange« skall leda till en höjning av faktorn P och detta i sin tur till en stegring av T ; men uppgång för produkten PT betyder höjd nationalinkomst och genom fortsatta, planmässiga åtgärder skulle på denna väg nationalinkomsten kunna bringas upp till en nivå motsvarande fullt utnyttjande av produktiviteten.

Resultatet motsvarade icke förväntningarna. Man fick under 1933 en kortvarig spekulationskonjunktur grundad på företagets ökning av råvarulager och produktion av mellanprodukter innan code-systemets kostnadstegrande bestämmelser trätt i kraft. Först på hösten 1934 började produktionsstegringen åter att komma i gång men kulminerade redan vid utgången av 1936 och då på en avsevärt lägre nivå än den som uppnåddes 1929. Bostadsbyggnandet, vilket i en uppsvingrörelse med konsumentefterfrågan som primär faktor borde vara av särskild vikt, stegrades ytterst långsamt. Antalet nya bostäder, som under perioden 1922—1928 låg på en nivå av 700.000 till 900.000 per år, kunde, efter bottenläget 1932—1933 med 60.000 per år, endast höjas till nära 300.000 under 1936 och 1937.

Om förbindelsen med den europeiska rustningskonjunkturen

¹⁾ Se särskilt *C. F. Roos: NRA economic planning, Cowles commission for economic research, monograph no. 2, Bloomington, Ind. 1937*. Roos, som är en framstående ekonometriker — förf. till *Dynamic economics* (1934) — var »principal economist and director of research on policy matters« i National Recovery Administration från juli 1933 till september 1934. Hans slutsats beträffande hela Roosevelts konjunkturpolitik är den, att det är tvivelaktigt, om den underlättat konjunkturstegringen efter 1933.

1935—37 beaktas, ter sig NRA-politikens resultat i ännu sämre dager, ty den amerikanska kortvariga produktionsuppgången sammanfaller då med denna period av internationell prisstegring, som i hög grad betingades av ökad förbrukning och spekulativ lagring av direkta och indirekta krigsmaterial.

Sammanfattningsvis kan man om dessa på valutadepreciering och köpkraftsstegring genomförda åtgärder säga, att de hittills med visshet kunnat inregistrera en kreditpost och tre debetposter. Som kreditpost kan man uppfatta det faktum, att de sannolikt bidragit till att häva prisfallstendensen — att fruktan för inflation balanserat deflationstrycket. Som debetpost kan man i första hand framhålla en valutapolitik, som genom depreciering av det egna landets valuta söker nå förmåner för det egna näringslivets avsättning utan att beakta världsekonomiens intressen; en sådan politik måste skada de internationella relationerna och minska möjligheterna till ett ekonomiskt utnyttjande av de naturtillgångar, som stå mänskligheten till buds. Som debetpost kan man också betrakta den nästan systematiska sammanblandningen av konjunktur- och sekulärpolitiska synpunkter, som tagit sig uttryck i code-systemets inlemmande i NRA-politiken; försöken att utveckla Förenta Staternas högeligen efterblivna sociallagstiftning har på ett olyckligt sätt kombinerats med depressionsåtgärder på kort sikt, med risk att varken depressions- eller socialpolitiken i längden draga nytta av denna kombination. Som debetpost kan man slutligen nämna den amerikanska expansionspolitikens underskattning av kapitalbildningens kumulativa stegring under konjunkturuppsvinget, vilket fört till planekonomiska åtgärder med köpkraftsstegring som medel men sparandestegring, d. v. s. kapitalstegring, som mål.

De planekonomiska ingreppen i ett samhälle, som uppfattas som ett stationärt samhälle med underutnyttjad kapacitet, har sålunda grundats på en nationalekonomisk uppfattning, vilken till sist hämtat sin begreppsutrustning från den klassiska ekonomiens idealmodell, enligt vilken konsumenternas efterfrågan är all produktionsökningens primärorsak. Felet ligger uppenbarligen i själva frågans uppställning. Man har ej insett att samhällstyp, ekonomisk teori och ekonomisk politik äro korrelerade och att oriktiga premisser, då de läggas till grund för ekonomiskt tänkande och ekonomiskt handlande, föra till oväntade och icke önskade resultat.

IV. Progressivt Y-samhälle.

I ett plansamhälle är den automatiska prisbildningsmekanismen och de monetära faktorerna av underordnad vikt. Målet är en utbyggnad av realkapitalet enligt en i detalj på förhand fastställd plan; produktionsapparaten utbygges således enligt i princip samma detaljerade kalender, som gäller vid konstruktionen av ett fartyg på ett modernt varv: Varje mängd av råvaror, mellanprodukter och fabrikat, varje stegring och fördelning av arbetskraften har på förhand i planen utplacerats längs planperiodens tidsskala. Framställningen av konsumtionsvaror är infogad i denna plan enligt principen för »underhållsmedlens« fördelning i den äldre kapitalteorien. Sparkvoten är med andra ord bestämd av produktionsplanen för kapitalindustrien och konsumtionsrationerna fördelas i anslutning till denna. Felanläggningen, som naturligtvis icke heller kan undgås i ett plansamhälle — den tekniska utvecklingen kan dock icke förutses, ej heller politiska störningar — kommer att leda till förluster, vilka här genom en ny plan intermittert utspridas över de skilda socialgrupperna.

Om det i ett sådant samhälle uppstår en nedgång i sparkvoten, som äventyrar planen, kommer detta att leda till tvångsmässig konsumtionsinskränkning genom skärpt ransonering av mindre nödvändiga förbrukningsvaror, genom inskränkning av importen och eventuellt genom ökad rationalisering inom industrien. Sparande som bas för ökad kapitalbildning är i ett sådant samhälle en så påtaglig verklighet, att man ofta direkt kan tillämpa de icke-monetära konjunkturteorierna av Spiethoffs typ på ackumulationsprocessen.

Som exempel på denna form av »konjunkturuppsving« tjänar den första ryska 5-årsplanen av 1928—32, men krigskonjunkturen liksom mycket av planekonomin i Tyskland och Italien ha många gemensamma drag med denna modell. I den danska valutakontrollen, som avstänger importen av vissa förbrukningsvaror för att möjliggöra sparkvotens uppehållande till förmån för betalningsbalans och finansiell stabilitet, finnes likaså element av det progressiva Y-samhällets ekonomi.

Vi kunna nu sammanfatta våra slutsatser om förhållandet mellan samhällstyp och konjunkturpolitik. Under de båda första depressionsåren efter 1929 förutsattes det i den gängse nationalekonomiska diskussionen, att man kunde utgå från relationerna i den klassiska modellen, det stationära X-samhället. Penning-

och finanspolitiken av år 1931 hämtade däremot impulser från relationerna i ett stationärt Y-samhälle, i vilket man genom statsingrepp framtvingar ett fullständigt utnyttjande av den givna produktionskapaciteten.

Viktigast är dock den egendomliga sammanblandningen av institutionella premisser i den teoretiska baseringen av expansionspolitiken i Amerika och i många europeiska länder under åren 1932—35. Man utgår nämligen ifrån, att de teoretiska resonemangen skola föras i neoklassiska termer, vilket innebär, att man accepterar denna teoris förutsättning, det stationära X-samhället. Samtidigt beaktas dock, att konjunkturväxlingarna hittills varit beroende av kapitalökningen och att man sålunda har att göra med ett progressivt X-samhälle. Som man kommit till ett läge, då politiska och ekonomiska disproportionalitetsfaktorer bringat detta samhälle till en död punkt vid den »sekundära» depressionens botten, anser man sig genom koordinerade statsingrepp böra tillfälligt överföra det till ett progressivt Y-samhälle. Men som kapaciteten är starkt underutnyttjad och offentlig företagsamhet icke nog hastigt kan genomföras sträcker man sig ofta ej längre än att genom köpkraftsstegrande åtgärder försöka åstadkomma ett utnyttjande av kapaciteten; resonemanget tar då sikte på det stationära Y-samhället.

Vi se sålunda, att den s. k. expansionspolitikens teoretiska argument grunda sig på förhållandena i alla fyra samhällstyperna, utan att dock klargöra hur dessa ställa sig till varandra. Det finnes dock ett resonemang, som uppenbarligen tar sikte just på detta problem, och det är teorien om statsingreppens sekundära verkningar på ett fri-konkurrens-samhälle under depressionsfasen¹⁾. Man studerar alltså huru offentliga investeringar verka på en ordre naturel, men frågan huru sådana slutsatser skola kombineras med ett tidsbestämt, kumulativt konjunkturförlopp lämnas öppen. Att statsinvesteringarnas verkan gäller just den lägsta punkten på konjunkturkurvan söker man inarbeta genom att tala om outnyttjad kapacitet och diskutera ett jämviktsläge, som just utmärkes av icke fullständig sysselsättning. Den klassiska och matematiska teorien har ju alltid utgått från produktionsfaktorernas restlösa utnyttjande i den momentana bytes-

¹⁾ Jfr. framför allt *R. F. Kahn: The relation of home investment to unemployment, Economic Journal 1931, och Public works and inflation, Journal of the American Statistical Association, 1933.*

mekanismen; huru man skall kombinera sådana momentana jämviktsslagen med å ena sidan jämviktsteoriens allmänna tidlösa interdependens och å andra sidan med konjunkturteoriens tidsbestämda, kumulativa förlopp har varken Keynes eller någon annan klassisk ekonom lämnat svar på. Frågan är om ett sådant svar kan lämnas — om över huvud de klassiska premisserna kunna användas för att studera kumulativa förlopp i ett progressivt samhälle, med fri-konkurrens- och planinslag av växlande styrka.

Såsom problemet nu dragits upp av dem som studera statsingreppens sekundära verkningar på ett under kapacitetsgränsen arbetande X-samhälle, blir det väsentligen knutet till två reaktioner: Å ena sidan räknar man med statens finans-, penning- och socialpolitiska ingrepp som ackumulationsprocessens primärorsak — det är staten, som övertager det kapitalistiska samhällets tendens till fortskridande kapitalökning. Å andra sidan utgår man från konsumenten-spararen i den bestående, som X-samhälle uppfattade, strukturen och därvid blir det i äkta klassisk anda endast efterfrågesidan, som betraktas såsom primärt betydelsefull. Staten sätter i gång nya kombinationer, allmänheten utnyttjar sin stegrade köpkraft för att efterfråga den stigande varumängden.

Med ett sådant resonemang är det självfallet, att allmänhetens sparande under lågkonjunktur blir en rent negativ post — ett hinder för ackumulationsprocessens fullföljande. Sparandet uppfattas alltså uteslutande som icke-konsumtion, som ett deflationstryck¹⁾, vilket förhindrar »statskonjunkturen« att utvidga sig till en »marknadskonjunktur«²⁾. Förutsättningen för ett sådant resonemang är tydligen, att de privata företagens kapitalbildning icke behöver beaktas, därför att deras räntabilitetskalkyl leder dem till att stryka ut alla vinstantecipationer, och vidare, att det sparande, som skulle äga rum, endast bleve passivt sparande, därför att det icke kommer att förvandlas till faktisk kapitalbildning. Staten bygger sin kapitalbildningsprocess på lån och beskattning, och det passiva sparandet kommer i en sådan process i bästa fall icke att få annan innebörd än företagens avskrivningar — i sämsta fall blir det, som sagt, en rent negativ post

¹⁾ G. Myrdal: Der Gleichgewichtsbegriff als Instrument der geldtheoretischen Analyse, Beiträge zur Geldtheorie, Wien 1933. Sid. 427.

²⁾ K. Burkheiser: Grenzen des Staatskredits, Berlin 1937, Sid. 43.

genom att sparkvotsstegringen hindrar avsättningen av den genom statskonjunkturen växande varumängden.

I själva verket torde denna argumentering bilda kärnan i »motkonjunkturens« teoretiska utformning¹). Allt efter som erfarenheterna samlats, ha de teoretiska och praktiska svårigheterna — som äro i hög grad korrelerade — blivit tydligt framträdande, och man kan nu med en viss säkerhet lägga fingret på tankegångens svaga punkter. Vad denna tankelinje räknar med är en *intermittent strukturväxling*: Under konjunkturuppsving drar sig staten tillbaka och lämnar den privata företagsamheten fritt spelrum; under depression är det däremot staten som övertar ansvaret för den ekonomiska progressiviteten. Vad detta i och för sig logiska och tänkvärda program — som hittills i viss mån tillämpats — lämnar utan beaktande är väsentligen två ting: Dels överväger man icke konjunkturcykelns korta utsträckning i tiden, vilket lägger nästan oöverstigliga hinder i vägen för en klar differentiering mellan statlig högkonjunktur- och statlig depressionspolitik; dels betänker man icke, att en snabb omställning mellan aktivitet och passivitet inom det privata näringslivet stöter på stora psykologiska hinder, i det att risken för en institutionell förändring måste leda till en permanent inskränkning av det enskilda initiativet.

Går man till det senaste årtiondets konkunkturpolitik skall man finna goda exempel på detta förhållande. I Australien tillämpade man under de två första depressionsåren, 1929—31, en utpräglad kostnadssänkningspolitik med en allmän lönesänkning av 10 %, som fullföljdes ända tills lönenivån fallit med 25 %; samtidigt nedsattes räntebetalningarna på den inhemska statsskulden med 22½ %. I juni 1931 efterföljdes denna politik av ett prisstegrande program, stött på offentlig företagareverksamhet, lånestegring och allmän höjning av den konsumtiva köpkraften²). Denna kombination av två på varandra följande, motstridiga konjunkturpolitiska program lyckades ganska väl och detta otvivelaktigt på grund av två omständigheter, nämligen dels det förhållandet att

¹) Tanken, att staten under lågkonjunktur bör öka sina investeringar, upptaga lån och underbalansera budgeten är tre årtionden gammal. Se *H. Richter-Altschäffer: Volkswirtschaftliche Theorie der öffentlichen Investition*, München 1936, sid. 129 ff. Jfr. även förf:s *Depressionens fördelningsproblem*, *Det ekonomiska läget* (april 1932) sid. 740 ff.

²) *R. Burrows: The problems and practice of economic planning*, London 1937, sid. 149 ff.

man ganska lång tid höll fast vid vardera programmet, dels och framför allt att ingreppen betraktades som *engångsåtgärder* — exceptionella krisingrepp under svår kris.

Går man däremot till den amerikanska konjunkturpolitiken under Roosevelts ledning skall man finna, att kombinationen av kostnadssänkning och köpkraftsstegring fört till ett vida sämre resultat än vad man väntade sig. Den amerikanska produktionsstegringen under åren 1933—36 företer en zick-zack-kurva, som är av helt annat slag än det typiska kumulativa konjunkturuppsvingets rörelse och detta otvivelaktigt i första hand på grund av att de agerande krafterna ständigt växla utgångspunkt. Än måste man lita på statens förmåga att utan de privata företagarnas primära medverkan genomföra en kapitalistisk ackumulationsprocess, än måste man i stället grunda förtroendet till framtiden på företagarnas — och särskilt företagarnas inom kapitalindustrin — räntabilitetskalkyl och stigande vinstantecipationer. Denna tvekan, om och när staten skall skjuta utvecklingen framåt genom sin finans- och penningpolitik kombinerad med tvekan om och när de privata företagen skola draga expansionen med sig genom sina på bestående kostnader och priser grundade vinstförväntningar har verkat förlamande och har nu efter kort tid fört till en ny allvarlig depression, bäst karakteriserad av att stålindustriens kapacitet utnyttjas till endast en femtedel¹⁾.

Vad vi här stå inför är uppenbarligen en *strukturkris*. Ingenstädes kan denna bättre studeras än inom den sfär, som betecknas med sparkvotens växlingar, ty sparandets storlek och dess pris är en indikator på företagarnas och konsumenternas inställning till framtiden. Skall den enskilda spararen-konsumenten i egenskap av sparare och ej endast som skattebetalare medverka till kapitalbildningen eller skall han förbruka sin »konsumtionsration« och helt överlåta åt staten att taga hand om expansionsprocessen? Det är detta frågan gäller. En förmedlande lösning, som söker fördela ansvaret mellan det enskilda näringslivet och staten, så att den ena parten expanderar under konjunkturuppsvinget och den andra tar vid under depressionen, synes icke

¹⁾ Sammanfattande köpkraftsstegringens oförmåga att i längden uppehålla ett konjunkturuppsving säger *W. L. Crum* i *Review of economic statistics*, vol. XX, 1938, no. 1, sid. 43: »At colossal cost we have tested whether stimulated purchasing power can produce recovery; 1937 teaches that conditions had not been generated which could maintain prosperity when the reduction in stimulus — inevitable sooner or later — began.«

numera kunna giva några bestående och pålitliga resultat, och detta därför att man icke för allmänheten lyckas avskärma framtidens riskmoment i form av plötslig strukturförändring. Varje aktivt sparande — sålunda varje sparande som ej tar formen av tesauring och som kommer kapitalbildningen till godo — är sparande på lång sikt. Teorien för den statliga motkonjunkturen måste däremot anpassa sig till den korta konjunkturcykeln — den blir nödvändigtvis inställd på en politik på kort sikt. Enskild sparplanering och statlig konjunkturplanering bli sålunda icke kongruenta och det förefaller allt mindre sannolikt, att det enskilda sparandet kan förmås att bortse från detta förhållande. Frånvaron av nyemissioner, partiell återbetalning av aktiekapitalet till aktieägarna och företagens interna sparande under den senaste högkonjunkturen giva utmärkta belägg för påståendet, att man med utgångspunkt i sparkvotens variationer kan konstatera det progressiva X-samhällets stigande oförmåga att fungera i det nuvarande läget.

Det är emellertid mycket intressant att i detta sammanhang observera, huru de flesta försöken att i teorien konstruera ett expansivt samhälle av annan typ leda till en kombination av rent liberala och rent planekonomiska tendenser¹⁾. Man har alltmer nödgats uppgiva tanken om en intermitterent kooperation mellan staten och det enskilda näringslivet i anslutning till konjunkturcykelns skilda faser, men man söker i stället s a m m a n s m ä l t a enskilda och statliga initiativ. Intill en viss gräns kan en sådan sammansmältning lyckas, men då det statliga initiativet överskrider en viss grad är det endast krigs- och krisförhållanden, som kunna tjäna som utgångspunkt för en dylik kooperation. Under andra förhållanden synes det endast bliva frågan om två alternativ: ett fri-konkurrens-samhälle i vilket konsumenten-spararens blickfält kan räckas så långa, relativt riskfria perspektiv, att aktivt sparande och därpå grundad kapitalbildning möjliggöres eller också ett plansamhälle, i vilket samhällsmedlemmarnas inkomst-disposition sker inom det begränsade blickfält som statsekonomin tillåter, medan sparkvotens dirigerings omhändertagande av staten för dess kapitalbildning på lång sikt. Det är icke vetenskapsmannens sak att angiva, vilket av dessa alternativ som vid ett fritt

¹⁾ Man jämföre t. ex. *R. L. Hall: The economic system in a socialist state*, London 1937, och *M. Fanno: Introduzione allo studio della teoria economica del corporativismo*. Padova 1936.

val — vilket icke förekommer i verkligheten — skulle verka mest tilldragande. Man kan här endast fastställa, att de politiska och ekonomiska riskernas stegring visa en tendens att oavbrutet förstärka de statsekonomiska krafterna; händelseförloppet i Frankrike under de tre senaste åren utgör härvidlag en utomordentligt tydlig illustration.

I detta problem om sambandet mellan struktur, konjunktur och sparkvot torde man som oftast icke nog beakta de teoretiska svårigheterna för en syntes av X- och Y-tendenser. Den statliga och privata konjunkturpolitiken är emellertid i så hög grad grundad på ett teoretiskt ställningstagande till den ekonomiska föränderlighetens problem, att det primärt icke är på tillämpningsområdet utan på det principiella planet, som utvecklingen mot skarpare differentiering och därigenom ökad klarhet är att emotse.

Huru ha då de skilda nationalekonomiska skolorna tagit ställning till denna fråga, som nu med allt större tydlighet visar sig vara ett spørsmål om förhållandet mellan institutionella och konjunkturrella ändringar? Vid besvarandet kunna vi begränsa oss till tre väsentliga riktningar, nämligen den centrala jämviktsekonomiska teorien, den ekonomisk-historiska skolan och slutligen företagsekonomien.

Som vi framhållit har man hittills vid den teoretiska diskussionen av en expansionistisk politik sökt avväga de skilda elementen med tillhjälp av jämviktsekonomiska resonemang. Man har därigenom, oftast omedvetet, tvungits att acceptera alla det stationära X-samhällets karakteristika och detta i en analys som går ut på att temporärt förvandla en progressivt X-samhälle till ett progressivt Y-samhälle. I Stockholmsskolans omfattande teoretiska prestation har jämviktsskonstruktionens bibehållande som bekant möjliggjorts med tillhjälp av att resonemanget föres i termer av företagarnas antecipationer. Framtiden antages vara riktigt förutsedd och den uppfattning som företagaren äger om denna framtid kommer att utlösa ekonomiskt handlande, som inregistreras i den studerade jämviktspunkten. Det karakteristiska för denna analys är frånvaron av realistiska tidsperioder; jämviktsekonomiens centrala premisser har bibehållits och därmed följer också, att just de disproportionaliteter i tiden — framför allt sparkvotförskjutningar — som göra sig gällande vid strukturförändringar, icke alls kunna beaktas. Det problem, som vi

här behandlat, och som för oss ter sig som ett fundamentalt problem, kan över huvud taget icke diskuteras med Stockholmsskolans metodik. — Gå vi till den närmast viktigaste jämviktsekonomiska riktningen, Cambridgeskolan, så finna vi i Keynes' senaste konstruktion en legering av rent klassiska tankegångar med Stockholmsskolans synpunkter. Man beaktar en punkt på konjunkturkurvan, nämligen högkonjunktursens topp, då det anses råda full sysselsättning, fördelningen anses riktig och även framtiden anses riktigt förutsedd. Det gäller nu att med en lämplig räntepolitik föreviga detta läge, som lösgjorts från tidsutvecklingen och diskuteras i den klassiska alternativanalysens termer. Att man icke kan beakta strukturändringar eller över huvud taget några institutionella företeelser är självfallet, då de agerande momenten uppträda som »likviditetspreferens«, »konsumtionsbenägenhet« och andra av economic-man-ideologiens rationella själsegenskaper. Även här finna vi, fast i betydligt högre grad än beträffande Stockholmsskolan, att just de viktigaste utvecklings- och förändringsproblemen falla utanför analysens ram. Då tiden sålunda avskäres från diskussionens början, är det givet, att sparandet endast får karaktären av icke-konsumtion, en negativ post i den momentana bytesmekanismen, en minskning av den potentiella köpkraft, som räntesänkningen anses frigöra. Kapitalbildningsprocessen lämnas på detta sätt utanför och sparkvotens betydelse för den tidskrävande produktionen döljes bakom ögonblickets likviditet.

Den ekonomiska historiens sätt att betrakta den ekonomiska utvecklingen är ju i stor utsträckning en reaktion mot jämviktsekonomiens abstraktionsmodell. Och dock ha representanterna för denna skola i den aktuella spara-köpa-diskussionen som regel fallit tillbaka på jämviktsekonomiens klassiska upphov och med ledning av bytesmekaniken i den primitiva naturhushållningen bestämt förklarat, att det är självfallet, att man bör spara i goda tider och öka inköpen i dåliga. Man behöver ju här endast framhålla, att det synes vara ohistoriskt att lägga en idealisering av en för länge sedan försvunnen samfundstyp till grund för diskussionen av förhållandena i en kapitalistisk progressiv penninghushållning med invecklade, inbördes beroende strukturella och konjunkturrella ändringar. För övrigt kan man påpeka den anomali, som ligger i den historiska skolans behandling av sådana teoretiska problem: har man sagt, att det endast finnes »historiska« engångsföreteelser är det ologiskt att tala om

ekonomiska regler, som förutsätta förekomsten av repetitionsfenomen. Utan tvivel skulle en ekonomisk-historisk forskning verkligt ha kunnat bidra till belysningen av de senaste tio årens invecklade händelseförlopp, men detta skulle tarvat en kunskaps-teoretisk prövning av intertemporala jämförelserns innebörd.

Vända vi oss slutligen till den företagsekonomiska frågeställningen, så kan man säga, att denna har lättare att komma tillrätta med frågan inom sin egen begränsade ram, det enskilda företaget. Att det för ett företag till en viss gräns måste vara lämpligt att konsolidera sin ställning genom avskrivningar och banksättningar under goda tider faller av sig självt. Men problemet får en annan aspekt om man undersöker de samhälls-ekonomiska konsekvenserna av ett ökat företagssparande under goda tider. Ty hur skall nu sådana »trygghetsfonder« placeras? Bankerna äro ju blott genomgångsstationer och man vill väl icke tillråda, att företagssparandet skall taga tesaureringens form. Skulle det konverteras till en stegring av varulagren, så skulle detta leda till en allvarlig skärpning av depressionen, då just lagerstegringen pressar prisnivån nedåt. Är det slutligen meningen att företagssparandet skall överlåtas till andra företag, till stat eller kommun, så har man därmed sagt, att bankerna helt enkelt uppfylla sin primära uppgift — att uppsamla sparandet och att fördela det på kapitalmarknaden. Vill man utgå från det enskilda företagens kalkyler och generalisera dessa till samhälls-ekonomiska resonemang stöter man på ett invecklat problem, som man kan kalla »summeringsproblemet«. Vi ha i detta sammanhang endast kunnat stanna vid ett enkelt exempel, som emellertid drastiskt åskådliggör skillnaden mellan företagsekonomisk och nationalekonomisk teori och praktik.

Vår granskning av spørsmålet om förhållandet mellan samhällsstruktur, konjunktur och sparkvot torde nu ganska tydligt ha uppvisat, att en ekonomisk analys, som icke från början inför bestämda tidsprocesser i resonemanget icke förmår lösa detta problem, som framför allt betingas av disproportioner i samband med de skilda agerande gruppernas olikartade blickfält. För att antyda, huru enligt min uppfattning en teori bör vara beskaffad, för att kunna taga ställning till de fundamentala förändringsproblemen, vilka vi nu brottas med, skall jag här endast uppställa ett schema över de primära parametrarna. Ett sådant schema kan få följande utseende:

I. Agerande grupper.

A. Staten, som vid sina beslut, dels i konjunkturpolitiken beaktar korttidsprocesser av ett eller annat års räckvid, dels uppställer långtidsprogram, sträckande sig över årtionden.

B. Företagargrupper, som inom konsumtionsindustrien kanske nöja sig med hänsynstagande till årets resultat, men som inom kapitalindustrien planera för flera år framåt, närmast i anslutning till konjunkturcykeln.

C. Konsumenten-spararen, vilken i egenskap av konsument ser på kort sikt, men som sparare på långt sikt och därigenom vid bestämningen av den individuella sparkvoten måste lösa ett problem, som innehåller faktorer med mycket skilda tidskvaliteter.

II. Blickfältsändringar.

A. Fortskridande blickfältsändringar, vilka kunna exemplifieras av den ständigt stigande tillförsikten — d. v. s. blickfältsförlängningen — under prisstegringsperioden 1896—1913.

B. Plötsliga blickfältsändringar, vilka kunna belysas av den plötsliga förkortning av framtidsperspektivet, som blev ett resultat av krigsutbrottet 1914 men även av den allmänna institutionella förändringen omkring åren 1931—33.

III. Strukturförändringar.

A. Fortskridande strukturförändringar, som bäst illustreras av penninghushållningens överhandtagande under de senaste hundra åren.

B. Plötsliga strukturförändringar, som göra sig gällande exempelvis i Ryssland vid övergången till den första 5-årsplanen och i Tyskland vid revolutionerna 1918 och 1933.

IV. Ekonomiska perioder.

A. Sekulärperioder, vilka betingas av sådana faktorer som befolkningsrörelsen och den tekniska evolutionen.

B. Konjunkturperioder, vilka till sin utsträckning alltid i viss mån äro beroende av konstruktionstidens längd, av kreditväsendets elasticitet och av psykologiska faktorer.

Vi se, att detta systems samtliga komponenter ha en tidsdimension. En analys, som under förutsättning av »full rörlighet men ingen rörelse» med differentialprincipen vill undersöka tendenserna i ett momentant läge, har ej visat sig kunna komma tillrätta med den aktuella verklighetens viktigaste förändringsproblem. Under sådana omständigheter synes det fullt

konsekvent att övergå till en tidsekonomisk analys, i vilken varje variabel är tidsbestämd och tidlösa faktorer elimineras som konstanter. Men det är också uppenbart, att en sådan analys kräver en djupgående omprövning av hela det ekonomiska forskningsfältet. Endast om vi besluta oss för att gripa oss an med en granskning av den ekonomiska analysens mest fundamentala — institutionella och psykologiska, kunskapsteoretiska och metodologiska — premisser, synes vi ha anledning att hoppas på en bättre anknytning mellan ekonomisk teori och ekonomisk realitet än den, som kännetecknat det senaste årtiondet.
